

Dr Carys Moseley

**Moeseq Cyfraith Naturiol
Johannes Duns Scotus:
a oes ganddi gysylltiadau
'Cymreig'?**

Gwerddon

CYFNODOLYN ACADEMAIDD CYMRAEG

Golygydd: **Dr Anwen Jones**

Moeseg Cyfraith Naturiol Johannes Duns Scotus: a oes ganddi gysylltiadau ‘Cymreig’?

Dr Carys Moseley

Johannes Duns Scotus (1266–1308) yw'r athronydd a'r diwinydd disgleiriaf a phwysicaf a ddaeth o wledydd Prydain. Ef oedd beirniad mwyaf craff Tomos o Acwin, sef athronydd a diwinydd pwysicaf yr Eglwys a'r Oesoedd Canol yng ngorllewin Ewrop. Cyfrannodd Duns Scotus i bob un o brif feysydd athroniaeth y traddodiad gorllewinol, megis moeseg, metaffiseg, epistemoleg, athroniaeth iaith a rhesymeg, ar sail ddiwinyddol Ffransisgaid, yn ogystal â dehongli rhai o'r prif athrawiaethau Cristnogol, megis Cristoleg, y creu a'r Cymod.¹ Cafodd ddylanwad mawr yn y meysydd hyn ymhlith diwinyddion ac athronwyr Urdd Sant Ffransis o Assisi tan y Diwygiadau Protestannaidd a Chatholig, ac yna ymhlith rhai Protestaniaid Diwygiedig a Chatholigion wedi'r cyfnod hwn.

Albanwr oedd Duns Scotus (yn wleidyddol ac yn ethnig), felly pam gofyn a oes yna gysylltiadau 'Cymreig' yn ei foeseg? Dadleuir yma fod ei ymdriniaeth o bynciau moesegol diriaethol, megis caethwasiaeth, etifeddiaeth a phriodas, yn arddangos nodweddion cyfraith ganoloesol y Cymry, ac y gellir egluro hyn ar sail agosrwydd y gyfraith honno at gyfraith yr Hen Ogledd, ac ymhellach fod y tebygrwydd cyffredinol rhyngddynt yn esbonio cynnwys moeseg Duns Scotus. Wrth ystyried ei gefndir, canfyddwn ddau brif reswm dros hyn. Y cyntaf yw y ganwyd ef o fewn yr ardal a fu gynt (h.y. cyn ei ddyddiau ef) yn diriogaeth teyrnas y Gododdin. Yr ail yw taw Cymro, Johannes Wallensis OFM, oedd ei athro cyntaf. Cyn trafod hyn oll, fodd bynnag, rhaid rhoi cyflwyniad byr i foeseg Duns Scotus, gan nodi'r hyn sy'n nodweddiadol ac yn ddadleuol amdano.

Bu moeseg Duns Scotus yn destun cryn ddadlau ers ei chyflwyno. Cyhuddwyd ef o roi gormod o flaenoriaeth i'r ewyllys yn ei ddamcaniaeth ar weithredu, gan ddibrisio Damcaniaeth Rhinweddau (*Virtue Theory*). Y term am hyn yw ewyllysiaeth (*voluntarism*). Gesyd Scotus bwyslais mawr ar ryddid yr ewyllys ddynol ac ewyllys Duw (oherwydd y ddysgeidiaeth Gristnogol i Dduw lunio dyn ar ei ddelw ei hun). Fel ei gyfoedion sgolastig, cymerai Scotus yn ganiataol fod Duw yn datguddio'i hun drwy natur a bod y gyfraith naturiol wedi ei hysgrifennu ar galonnau pobl.² Credai fod y gyfraith naturiol wedi ei hamlygu yn y Deg Gorchymyn. Beirniadwyd Duns Scotus am iddo haeru y gallai Duw ddirymu'r gyfraith, ac am ddadlau taw'r posibilid hwn sy'n rhoi cyfiawnhad moesgeol

¹ Y cyflwyniadau mwyaf hwylus i waith a moeseg Johannes Duns Scotus yw dau lyfr Mary Beth Ingham (1996), *The Harmony of Goodness: Mutuality and Moral Living according to John Duns Scotus* (New York: Franciscan Press), a Mary Beth Ingham (2003), *Scotus for Dunces: An Introduction to the Subtle Doctor* (New York: Franciscan Institute Publications). Am gyflwyniad sy'n edrych arno o safbwynt athroniaeth ddadansoddol, gweler Richard Cross (1999), *Duns Scotus. Great Medieval Thinkers* (New York and Oxford: Oxford University Press).

² Am gyflwyniad i gysyniad a thraddodiad y gyfraith naturiol hyd at waith Duns Scotus, gweler J. M. Kelly (1992), *A Short History of Western Legal Theory* (Oxford: Clarendon Press), ff. 20–21, 57–63, 102–4, 141–6.

i hanesion yn yr Hen Destament lle mae pobl Dduw yn torri'r gyfraith naturiol – ystyrier arferion amlwreica'r patriarchiaid, er enghraifft.

Yr Hen Ogledd fel cyd-destun

Enw teuluol Johannes Duns Scotus oedd Duns, ar ôl ei dref enedigol. Awgryma hyn fod y teulu wedi bod yno ers canrifoedd. Lleolir Duns o fewn ardal hen diriogaeth teyrnas y Gododdin a theyrnas Brynaich (Bernicia'r Eingl-Sacsoniaid o'r seithfed ganrif ymlaen). Enw Brythoneg yw Duns, ac mae yna gaer fryniog yn Duns Law, uwchben y dref, sy'n dyddio o Oes yr Haearn, hynny yw, o gyfnod y Brythoniaid a chyn dyfodiad y Rhufeiniaid. Mae perthynas ieithyddol rhwng 'Duns' a 'dunas' neu 'dinas'.³ Yr un elfen Frythoneg a welir yn 'Din Eidyn', yr hen enw am Gaeredin, prifddinas teyrnas y Gododdin. Johannes Wallensis OFM, y diwinydd a'r athronydd o fynachlog Llan-faes ar Ynys Môn, oedd yn perthyn i Urdd Sant Ffransis o Assisi, oedd athro cyntaf Duns Scotus, a hynny yn Rhydychen yn chwarter olaf y drydedd ganrif ar ddeg.⁴

Pan oedd Duns Scotus yn ddeng mlwydd oed, tua 1276, anfonwyd ef i dŷ Urdd Sant Ffransis yn Rhydychen i'w hyfforddi fel Brawd Ffransisgaid a dilyn astudiaethau diwinyddol ac athronyddol.⁵ Mae'n arwyddocaol nad anfonwyd Scotus i Dŷ Ffransisgaid Berwick, oedd mor agos i'w bentref genedigol. A oedd hyn oherwydd iddo fod yn darged polisi Seisnigo o fewn Urdd Sant Ffransis ers tipyn? Roedd yr ardal wedi ei rhwygo rhwng awdurdod Lloegr a'r Alban drwy'r cyfnod hwn – ac yn diriogaeth heb gyfraith statudol barhaol, felly.⁶ Mae'r ffaith fod Duns mor agos i dir cwm Manor yn arwyddocaol, oherwydd mae'r enw Manor yn deillio o'r gair Cymraeg 'maenor', a gŵyr haneswyr fod y gyfundrefn dosbarthu tir yn ôl cyfraith y Cymry (h.y. cyfraith y Brythoniaid) wedi parhau yn yr ardal.⁷ Cwyd afon Manor ger Ettrick (enw sy'n amlwg yn Frythonig) ac mae'n llifo i mewn i afon Tweed ddwy filltir i'r gorllewin o Peebles. Gyda threigl amser, anwybyddwyd y cysylltiadau Brythonaidd hyn gan y rhan fwyaf o Albanwyr, ond pam?

O ddiwedd y bedwaredd ganrif ar ddeg ymlaen, cafwyd ymraniad dwfn ymhlith haneswyr yr Alban, rhwng y rhai oedd yn cydnabod bodolaeth y Brythoniaid a'r Hen Ogledd a chefnogwyr y Pictiaid a'r Sgotiaid a anwybyddai'r Brythoniaid yn

³ William Oxenham, *Welsh Origins of Scottish Place-names* (Llanrwst: Gwasg Carreg Gwalch, 2005), t. 144. Ar y llaw arall, o'r Hen Saesneg *dūn* 'hill' neu'r Aeleg *dūn* 'fort, mound' + y terfyniad lluosog -s y mae'n tarddu, yn ôl A. D. Mills, *A Dictionary of British Place-names* (Oxford, 2003), t. 166.

⁴ Antoine Charma, 'Notice sur un manuscrit de la Bibliothèque de Falaise' (1851), *Mémoires de la Société des Antiquaires de Normandie*, tt. 41–2. Dyma'r testun Lladin gwreiddiol gan Jacobus Philippus Foresti: 'Johanes Gualensis ... hic Scoti eiusde ordis p(rae)ceptor fuit.' ('Siôn Gymro ... ef oedd athro Scotus o'r un Urdd.') Ceir cofnod wrth ymyl y sylw hwn o'r flwyddyn y digwyddodd hyn, sef 'Anno Mundi 6475. Anno Christi 1276.' Jacobus Philippus Foresti (1513), *Supplementum chronicorum ab ipss. Mundi exordis usque ad redemptionis nostrae annum 1510* (Venetis: Georg. de Rusconibus), t. 276.

⁵ Alexander Broadie (2006), *A History of Scottish Philosophy* (Edinburgh: Edinburgh University Press), t. 7.

⁶ Yr hanes safonol am yr Alban am y cyfnod hwn yw G. W. S. Barrow (2003), *Kingship and Unity in Scotland, 1000–1306* (Edinburgh: Edinburgh University Press).

⁷ Ian Smith, 'Brito-Roman and Anglo-Saxon: The Unification of the Border', yn P. Clack and J. Ivy (eds.) (1983), *The Borders* (Durham: Council for British Archaeology Group 3.)

llwyr. Defnyddiai'r ddwy garfan hanes traddodiadol hollol wahanol.⁸ John o Fordun (cyn 1360–tua 1384) ysgrifennodd yr hanes cynharaf am yr Alban, y *Chronica Gentis Scotorum*.⁹ Teithiodd Fordun o amgylch Lloegr ac Iwerddon yn chwilio am ffynonellau, oherwydd iddo ddigio fod cymaint ohonynt wedi eu dinistrio gan Edward III. Deuai'r John hwn o dref Fordun yn Mearns, Kincardineshire, ar arfordir dwyreiniol yr Alban. Byddai felly wedi siarad Sgoteg, yn hytrach na'r Aeleg. Roedd yn offeiriad yng nghadeirlan Aberdeen. Haerai John fod y Sgotiaid (h.y. y Gaeliaid) yn ddisgynyddion i'r Groegwyr a'r Eifftiaid, taw nhw ynghyd â'r Pictiaid oedd y bobl wreiddiol, a bod y Brythoniaid yn perthyn i dde Prydain. Haerai ymhellach fod Beda, Sieffre o Fynwy a William o Malmesbury yn dweud yr un peth. Yr un pryd, cyfaddefa eu bod hefyd yn rhoi'r enwau 'Albion' a 'Britannia' am Ynys Prydain. Am ieithoedd yr Alban, dywed John o Fordun taw dwy iaith oedd ganddi, sef Gaeleg a Sgoteg, gan anwybyddu presenoldeb hanesyddol y Frythoneg yn llwyr. Y rheswm amlwg am hyn oedd iddo honni i'r Ymerawdwr Rhufeinig Claudius ddechrau defnyddio Brythoniaid yr Hen Ogledd i amddiffyn y ffin Rufeinig yn erbyn y Sgotiaid a'r Pictiaid yn 55 OC, ac i'r trefniant hwn barhau tan adeg Severus. (Erbyn hyn gwyddom nad oedd ei honiad yn gywir.) Ym mhennod 26, sonia am ryfel y Pictiaid a'r Sgotiaid yn erbyn Brythoniaid de'r Alban, gan gyfaddef taw caerau Brythonaidd oedd Caeredin, Caerliwelydd a Dunbarton). Yn anffodus, ni sylwodd John o Fordun ei bod felly'n anghywir ac yn anghyson honni taw dim ond y Sgotiaid a'r Pictiaid oedd pobl wreiddiol yr Alban.

Daw'r chwedl am Scota yn priodi Goidel Glas a chenhedlu'r Sgotiaid a'r Gaeliaid o Iwerddon yn yr unfed ganrif ar ddeg, o'r *Lebor Gabála Éirenn* a Llyfr Leinster, a hefyd o lawysgrif Wyddelig o'r *Historia Brittonum*. Defnyddiwyd y chwedl hon gan Andrew o Wyntoun yn ei *Orygynale Chronicle*, cerdd fydryddol mewn Sgoteg a gyfansoddodd yn 1420, ac a anwybyddodd y Brythoniaid yn llwyr.¹⁰ Hanai o stad Wyntoun rhwng Pencaitland a Tranent i'r dwyrain o Gaeredin, ond ysgrifennodd y gerdd ar gyfer noddwr o Fife o'r enw Syr John Wenys, a oedd yn ddisgynydd i Syr Michael Wenys, un o gefnogwyr John Balliol yn 1290. Disgrifia Andrew o Wyntoun Arthur fel brenin Prydain gyfan ond hefyd fel ymerawdwr dros orllewin Ewrop, yn cynnwys gwledydd Llychlyn, a chyfeiria'n fyr at ddarogan Merlinus (Myrddin). Ailddehonglir hanes traddodiadol Brutus yn dod o Gaerdroea i Ynys Prydain yn ei gerdd, gan honni taw Ebrauce (Efrog), wŷr Locryne (brenin Lloegr), a adeiladodd Efrog a Chaeredin. Mae'n Seisnigeiddio Caeredin a de-ddwyrain yr ardal felly, gan ddiddymu'n llwyr hanes yr Hen Ogledd.

Ar y llaw arall, yn ei groncl o hanes yr Alban, y *Scotichronicon*, mae Walter Bower (1385–1449) yn cydnabod bodolaeth yr hen Frythoniaid.¹¹ Ys gwn i ai dylanwad ysbrydoledd Ffransisgaidd sy'n gyfrifol am hyn? Roedd i'r ysbrydoledd hon rai nodweddion y gellid yn rhwydd eu hymgorffori o fewn meddylfryd mwy cenedlaetholgar, er enghraifft defnydd Sant Ffransis ei hun o ieithoedd brodorol fel Profensaleg a Lladin llafar, arfer y Brodyr

⁸ Am drafodaeth gyflawn o'r newid i goleddu myth achyddol 'Eifftaidd' a Gaelaidd gan yr Albanwyr, gweler William Matthews, 'The Egyptians in Scotland: The Political History of a Myth' (1970), *Viator* 1, ff. 289–306.

⁹ W. F. Skene (ed.) (1871), *John of Fordun's Chronica Gentis Scotorum* (Edinburgh: Edmonson and Douglas).

¹⁰ F. J. Amours (ed.) (1903–14), *The Original Chronicle of Andrew of Wyntoun* (Edinburgh: Scottish Texts Society).

¹¹ D. E. R. Watt (ed.) (1993–8), *Walter Bower: Scotichronicon* (Aberdeen: Aberdeen University Press).

Ffransisgaidd o deithio o gwmpas yn pregethu ym mamiaith y wlad, a chefnogaeth nifer o ddiwinyddion yr urdd i sofraniaeth werinol. Awgrymaf hyn oherwydd bod mynachlog Ffransisgaidd yn Haddington, tref enedigol Walter Bower, ers y drydedd ganrif ar ddeg, yr unig fynachlog yn y cyffiniau yn ystod ei fywyd. Yn wahanol i John o Fordun, sonia Bower am Merlinus (sef Myrddin Wyllt), proffwyd (*vates*) Vortigern (Gwrtheyrn), yn cwrdd â Sant Kentigern (Cyndeyrn Garthwys) adeg brwydr 'rhwng Lidel a Carwanolow'.¹² Brwydr Arfderydd oedd honno.

Ysgrifennodd y diwinydd a'r athronydd Albanaid blaenllaw John Mair (1467–1550) hanes Prydain Fawr, y *Majoris Britanniae Historia*.¹³ Mae'n debyg iddo fod yn aelod o Urdd Sant Ffransis, ac yna'n athro yn y Sorbonne i nifer fawr o ddiwinyddion ac athronwyr pwysicaf y cyfnod, cyn dychwelyd i ddysgu yn Glasgow ac yn ddiweddarach yng Ngholeg Sant Salvator yn St Andrews. Mae'n rhaid taw dyna pam y golygodd weithiau Duns Scotus ac ysgrifennu cofiant iddo. Cyfeiriodd at Duns Scotus fel brodor o bentref Duns, a'i alw'n 'Brydeiniwr Albanaid'. Derbyniai John Mair taw Brythoneg oedd iaith wreiddiol Prydain gan cynnwys yr Alban, a bod y Sgotiaid wedi dod o Iwerddon, gan ddod â'r iaith Aeleg gyda hwy. Mae'n debyg hefyd fod John Mair yn gwybod am rai o frenhinoedd yr Hen Ogledd, gan ei fod yn enwi rhai ohonynt: Eugenius (Owain), Donald (Dyfnwal), Erth (Arthgal) ac Eochid ap Rhun. Honnai taw Caeredin oedd sedd awdurdod Arthur (cofier am y bryn o'r enw Arthur's Seat sydd ar gyrion y ddinas), ac i Arthur orchfygu'r Pictiaid a'r Sgotiaid. Soniodd fod rhai o'r Sgotiaid yn elyniaethus i Arthur – cyfeiriad bach at elyniaeth hanesyddol y Gaeliaid tuag at bobl yr Hen Ogledd. Er hyn oll, gwadodd Mair yr hanes traddodiadol am Brutus yn rhannu Ynys Prydain rhwng ei dri mab. Ymddengys iddo wneud hyn am ei fod am weld cydweithio agosach rhwng yr Alban a Lloegr, gan ddangos agwedd unoliaethol felly.

Mae'n bur debyg taw ychydig iawn o wir gydnabyddiaeth o ddiwylliant y Brythoniaid yn yr Alban a gafwyd cyn gwaith ysgolheigion cynnar ym maes astudiaethau Celtaidd ledled Prydain.¹⁴ Un peth sydd wedi denu sylw cynyddol yn y cyfnod modern yw cyfreithiau brodorol y gwledydd Celtaidd. Yn hyn o beth, bu astudiaethau ar hanes cyfraith y Cymry yn eithriadol bwysig am fod cymaint o dystiolaeth wedi goroesi, o'i gymharu â'r dystiolaeth dameidiog, ddiiflanedig bron, o'r Alban. Daeth astudiaethau cymharol o'r gwahanol gyfreithiau i bwysu tipyn ar ddadansoddi cyfraith y Cymry. Mae'n bwysig sylweddoli taw'r rheswm pam y diflannodd y rhan fwyaf o'r dystiolaeth am gyfreithiau'r Hen Ogledd oedd bod llawer iawn o lawysgrifau cyfreithiol Albanaid o'r cyfnod cyn canol y bedwaredd ganrif ar ddeg wedi diflannu oherwydd bod Edward I wedi eu dinistrio rhwng 1291 ac 1296.¹⁵ Yn 1291 rhoddodd orchymyn i gasglu pob dogfen yn ymwneud â'i hawl ef ei hun a'r sawl oedd yn cystadlu yn ei erbyn i goron yr Alban, fel taw ef oedd unig berchennog holl ddogfennau cyfraith y wlad. O ganlyniad i hyn a'i ymosodiad ar yr Alban yn 1296, collwyd bron pob un o'i dogfennau cyfreithiol hyd

¹² Walter Bower, *Scotichronicon* Llyfr 3, pennod 31, 'De mirabili poenitentia Merlini vatis'.

¹³ John Mair (1521), *Majoris Britanniae Historia*. Paris.

¹⁴ Gwelwyd diddordeb cynyddol yn hanesyddiaeth yr Hen Ogledd yn ddiweddar. Gweler, er enghraifft, Chris Lowe (1999), *Angels, Fools and Tyrants: Britons and Anglo-Saxons in Southern Scotland* (Edinburgh: Canongate); Christopher A. Snyder (2003), *The Britons* (Oxford: Blackwell); Tim Clarkson (2010), *The Men of the North: The Britons of Southern Scotland* (Edinburgh: Birlinn).

¹⁵ Frederic Seebohm, 'Tribal Custom in Scotland' yn Frederic Seebohm (1911), *Tribal Custom in Anglo-Saxon Law* (London: Longmans, Green and Co.), t. 298.

at yr amser hwnnw am byth. Gan fod nifer o elfennau yn gyffredin i gyfraith y Cymry a'r darnau bychain hynny o gyfreithiau Brythoniaid yr Hen Ogledd sydd wedi goroesi, dilynaf haneswyr eraill a rhagdybio bod cyfreithiau'r Hen Ogledd yn debyg i rai'r Cymry yn y bôn, a defnyddiaf y rhagdybiaeth hon fel cynsaill i ystyried ymdriniaeth Duns Scotus a phynciau moesegol diriaethol.¹⁶ (Mater arall fyddai ystyried y cysyniadau mwy haniaethol yn ei foeseg.)¹⁷ Awn ymlaen felly i edrych ar y gyfraith yn y ddwy ardal fel cefndir i foeseg Duns Scotus.

Cyfraith y Cymry a chyfreithiau'r Hen Ogledd

Roedd Dafydd I, tywysog y Cymbriaid rhwng 1113 ac 1124, yn frenin yr Alban gyfan o 1124 hyd at 1153. Aeth Dafydd ati i roi trefn ar gyfreithiau teyrnas Ystrad Clud a goroesodd rhai ohonynt ar ffurf y *Leges inter Brettos et Scottos* ('Cyfreithiau ymhlith y Brythoniaid a'r Sgotiaid') am ddwy ganrif arall, bron. Cydnabyddir eu bod yn debyg i gyfraith y Cymry, cyfraith Hywel, am eu bod yn rhannu termau tebyg, fel 'galanas', a syniadau fel Tair Colofn y Gyfraith a rhannu etifeddiaeth fel tir yn gyfartal rhwng meibion.

Mewn llythyr at Llywelyn ein Llyw Olaf ar 9 Awst 1280, datganodd John Peckham, archesgob Caergaint, y farn fod y Cymry yn haeddu cael eu goresgyn am fod eu cyfraith yn groes i gyfreithiau'r Beibl.¹⁸ Yn amlwg, nid oedd Llywelyn yn cytuno, oherwydd ar 21 Hydref 1282, dywedodd John Peckham wrtho ei fod yn anfon Siôn o Gymru ato fel llysgennad i geisio telerau heddwch.¹⁹ Pam yr oedd Peckham yn credu bod cyfraith y Cymry mor ddrwg, yn wir yn deillio o Satan? Roedd hynny oherwydd bod gwrthdaro rhwng pwy y caniateid i ddyd briodi yng nghyfraith Cymru ac yng nghyfraith ganon yr Eglwys.²⁰ Y peth arall yr oedd John Peckham yn ei gasáu, fel Gerallt Gymro o'i flaen, oedd bod cyfreithiau'r Cymry'n caniatáu i bob mab etifeddu tir ac eiddo gan ei dad, hyd yn oed os oedd yn blentyn anghyfreithlon. Rhaid cofio yn gyntaf fod rheolau llym y gyfraith ganon yn golygu bod nifer fawr o feibion (a merched) y Cymry yn 'anghyfreithlon' am eu bod yn blant o briodasau gwaharddedig yn y lle cyntaf. Gosodai'r gyfraith hon rwystrau enbyd rhag i blant 'anghyfreithlon' ffynnu fel oedolion, er enghraifft drwy atal rhai dosbarthiadau ohonynt rhag priodi neu etifeddu.²¹ Polisi rheoli poblogaeth oedd hwn, yn fy marn i. Yn ail, yng nghyfraith gyffredin Lloegr, dim ond y mab hynaf cyfreithlon a gâi etifeddu tir. O ganlyniad i hyn, llwyddodd rhai dynion i gronni tiroedd a chyfoeth enfawr, a arweiniodd at dwf dosbarth aristocrataidd grymus dros

¹⁶ W. F. Skene, 'The Tribe in Scotland' yn W. F. Skene (1890), *Celtic Scotland: A History of Ancient Alban. III. Land and People* (Edinburgh: David Douglas), ff. 209–45.

¹⁷ Yn y cyswllt hwn, mae gennyf gwestiynau lu ynghylch ymateb Duns Scotus i waith Anselm o Gaergaint ar bynciau'r ewyllys a diben yr Ymgnawdoliad. Roedd Anselm yn Archesgob Caergaint yn ystod teyrnasiad William Rufus (1086–1100); ef a hawliodd fod gan Gaergaint awdurdod esgobol dros eglwysi Cymru a'r Alban ac a gefnogodd benodiad Hervey'r Llydawr yn esgob Bangor, gan arwain at wrthryfel Gruffudd ap Cynan ac iddo yntau gefnogi Dafydd y Sgotyn yn esgob yn ei le.

¹⁸ C. T. Martin (1884), *Registrum epistolarum fratris Johannis Peckham, Archiepiscopi Cantuarensis*. London, Vol. i., ff. 136–7.

¹⁹ Martin, *Registrum epistolarum fratris Johannis Peckham*, ii, t. 472.

²⁰ Laura J. Radiker (2000–1), 'In Defiance of the Gospel and by Authority of the Devil: Criticism of Welsh Marriage Law by the English Ecclesiastical Establishment and its Socio-political Context', *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium 20/21*, ff. 377–416.

²¹ John Witte (2009), *Sins of the Fathers: The Law and Theology of Legitimacy Reconsidered* (Cambridge: Cambridge University Press).

ben. Felly, pan feirniadodd Johannes Wallensis yr arfer o gronni eiddo a chyfoeth materol yn y *Compendiloquium* ac ymosod ar olyniaeth oedd yn seiliedig ar etifeddiaeth, nid yn unig yr oedd yn beirniadu'r gyfundrefn aristocrataidd Seisnig, ond yr oedd hefyd yn awgrymu wrth uchelwyr Cymru ei fod am eu gweld yn dewis eu llywodraethwyr ar sail foesegol addaster person i'r swydd. Gwelir felly fod John Peckham, a oedd ei hun hefyd yn aelod o Urdd Sant Ffransis (ond yn coleddu'r un agwedd â'r Ffransisganiaid hynny ar y Cyfandir a gyfaddawdodd â'r farn eglwysig gryfaf ynglŷn ag eiddo), yn elyniaethus i gyfraith y Cymry, yn enwedig o ran ei hegwyddorion ynghylch priodas ac etifeddiaeth. Gwyddom yn ogystal fod yr Eingl-Normaniaid yn elyniaethus i gyfreithiau'r Cymry a'r Albanwyr oherwydd eu bod yn parhau i ganiatáu caethwasiaeth.²²

Yn fy marn i, mae'r tri pheth hyn, sef priodas, etifeddiaeth a chaethwasiaeth, yn cael triniaeth arbennig gan Duns Scotus oherwydd ei fod â'i fryd ar fynegi athrawiaethau moesol diwinyddol mewn ffordd a fyddai'n amddiffyn cyfraith yr Hen Ogledd, o leiaf tra oedd yn yr Alban, er iddo feirniadu rhai elfennau ohoni. Er mwyn osgoi neidio'n rhy gyflym i'r casgliad hwn, rhaid ystyried hefyd a fu i Duns Scotus drin y pynciau hyn fel y gwnaeth am resymau oedd ynghlwm wrth y dulliau sgolastig o feddwl ym mhrifysgolion yr Oesoedd Canol. Yn bennaf, rhaid edrych ar ei esboniad o lyfr *Sententiae* Pedr Lombard, yr *Ordinatio*, sef prif werslyfr diwinyddiaeth prifysgolion Paris a Rhydychen ers y ddeuddegfed ganrif, oherwydd gosododd Scotus ei ymdriniaeth o foeseg o fewn ei esboniadau ar y *Sententiae*. Roedd yn rhaid iddo wneud hyn er mwyn cael ei asesu ar gyfer ennill bagloriaeth prifysgol.²³

Dilynodd Scotus drefn pynciau *Sententiae* Pedr Lombard wrth drafod pwnc caethwasiaeth ym mhedwerydd llyfr yr *Ordinatio*; yn y trydydd llyfr arloesodd drwy gyflwyno trafodaethau o'r Deg Gorchymyn, celwydd ac anudoniaeth – pynciau na thrafodwyd gan Pedr Lombard. Dylid gofyn a ddilynodd Scotus batrwm esboniad diwinydd gwahanol i Pedr Lombard wrth wneud hyn. Bonaventura o Bagnoreggio (1217–74) fu'n gyfrifol am osod patrwm yr esboniad ar gyfer Urdd Sant Ffransis o Assisi.²⁴ Bonaventura oedd diwinydd pwysicaf Urdd Sant Ffransis yng nghanol y drydedd ganrif ar ddeg, yn cyfateb o ran statws i'w gyfoeswr Tomos o Acwin yn Urdd Sant Dominic. Trafododd Scotus bynciau celwydd, caethwasiaeth ac amlwreica yn yr un lleolladau ag y gwnaethai Bonaventura. Eto i gyd, aeth Scotus ymhellach na Bonaventura oherwydd iddo holi ynghylch tarddiad caethwasiaeth, ac felly agor ffordd i'w thanseilio. Trown felly i ystyried y drafodaeth honno.

Beirniadu caethwasiaeth

Gwyddys fod caethwasiaeth yn dal i fodoli yng ngwladwriaethau'r Eidal yn yr Oesoedd Canol, felly byddai gan Bonaventura reswm ymarferol dros drafod y pwnc – ond pam fyddai Scotus am ei drafod? Doedd caethwasiaeth ddim yn bodoli yn Lloegr na Ffrainc, lle y bu Scotus yn darlithio. Gwyddom ei bod yn dal i fodoli yn yr Alban fel yng Nghymru, a bod y Normaniaid yn dirmygu cyfreithiau'r Cymry a'r Albanwyr am barhau

²² Cynthia J. Neville (2010), *Land, Law and People in Medieval Scotland* (Edinburgh: Edinburgh University Press), tt. 147–85.

²³ Ceir trafodaeth ddifyr ynghylch hyn yn Philip W. Rosemann (2007), *The Story of a Great Medieval Book: Peter Lombard's Sentences* (Toronto: University of Toronto Press).

²⁴ Gweler <https://franciscan-archive.org/bonaventura/sent.html> (Cyrchwyd: 28 Chwefror 2016).

i'w chaniatáu. Mae'n debyg felly fod Scotus yn beirniadu rhai o gyfreithiau'r Hen Ogledd oedd mewn bodolaeth ers teyrnasiad Dafydd I, a hynny drwy bwysu ar *Decretal* y Pab Gregori IX ond yn bennaf gan droi at y Beibl.

Ymhola Scotus fel a ganlyn: 'Ydy caethwasiaeth yn rhwystr rhag priodi?'²⁵ Rhennir yr ateb yn ddwy ran: i) tarddiad a chyfreithlondeb caethwasiaeth, ii) gofyn a yw caethwasiaeth yn rhwystr cyfreithiol rhag priodas eglwysig. Gwrthwynebai Scotus farn Aristoteles (*Gwleidyddiaeth* 1.5) fod caethwasiaeth yn deillio o'r natur ddynol, neu natur rhai pobl o leiaf. Sylwer bod Scotus fel Johannes Wallensis yn llai parod na'i gyfoedion i gymeradwyo syniadau Aristoteles. Tybiaf y gellir esbonio hyn drwy ragdybio na welai Johannes Wallensis na Duns Scotus y gallai *Gwleidyddiaeth* Aristoteles fod o gymorth i genhedloedd fel Cymru a'r Alban, gan fod y gyfrol wedi ei hanelu at endid gwleidyddol o fath gwahanol, sef dinas-wladwriaeth Athen. Dinasyddiaeth nifer fechan o'r trigolion a glymai Athen at ei gilydd, nid iaith ac ethnigrwydd y boblogaeth gyfan fel yn achos Cymru, neu deyrngarwch at frenhiniaeth genedlaethol oedd yn teyrnasu dros diriogaeth genedlaethol fel yn achos yr Alban. Nid damwain yw'r ffaith y coledid gwaith Aristoteles yn fwy yn yr Eidal, lle y ceid dinasoedd-wladwriaethau yn brif unedau gwleidyddol.

Yn wahanol i Tomos o Acwin, ni cheisiodd Scotus gyfiawnhau caethwasiaeth fel canlyniad pechod gwreiddiol ar y naill law neu gyfraith y cenedloedd (*ius gentium*) ar y llaw arall.²⁶ Yn hytrach, mae Scotus yn trafod caethwasiaeth 'eithafol', gan olrhainio'i tharddiad i 'gyfraith bositif'. Ym marn Allan B. Wolter OFM, ystyr hyn i Scotus oedd cyfraith sifil o fath arbennig, sef cosbau am rai troseddau neu am fathau o gontract gwirfoddol y gellid cael mynediad iddynt yn ffôl ac a allai fod yn groes i'r gyfraith naturiol, ond a oedd yn rhwymo'r unigolion dan sylw tan y câi hynny ei brofi. Yr hyn a oedd gan Scotus mewn golwg oedd y math o gaethwasiaeth lle y gwerthir caethwas fel anifail (term Aristoteles, *Gwleidyddiaeth* 1.4). Gofynna Scotus sut y gall caethwasiaeth o'r fath fod yn gyfiawn? Cyfeiria yn ôl at ei drafodaeth ar darddiad awdurdod gwleidyddol, gan ddadlau mai mewn dwy ffordd yn unig y gellir cyfiawnhau gwerthu caethwas, yn ei dyb ef. Yn gyntaf, gall caethwasiaeth o'r fath fod yn gosb i droseddwy'r difrifol y byddai eu rhyddhau yn eu niweidio hwy eu hunain a'r cyhoedd. (Dylem ystyried yma'r ffaith nad oedd carchardai yn sefydliadau cyffredin yn yr Oesoedd Canol, ac mai mewn carchardai y gosodir troseddwy'r mwyaf peryglus ein cymdeithas ni heddiw.) Yn ail, gallai caethwasiaeth fod yn wirfoddol, rhywbeth a ystyrir yn ffôl gan Scotus. Mae'n bwysig nodi i Scotus wrthod trydydd cyfiawnhad dros gaethwasiaeth, un a ddyfeisiodd Awstin o Hippo, sef fod caethwasiaeth yn ffordd o achub carcharorion rhyfel. Yn sail i'w ddadl, defnyddiodd Awstin y tebygrwydd rhwng y gair Lladin *servus* (caethwas) a'r ferf *servare* (achub neu wasanaethu), fel y gwnaethai Cicero.²⁷

Yr hyn sy'n bwysig i ni nodi yma yw bod y tri math hyn o gaethwasiaeth (caethwasiaeth fel cosb i'r troseddwy'r mwyaf peryglus, caethwasiaeth gwirfoddol, a caethwasiaeth fel

²⁵ Defnyddiaf yma gyfieithiad Allan B. Wolter OFM, yn Allan B. Wolter (1997), *Duns Scotus on the Will and Morality* (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press), tt. 325–30.

²⁶ Oscar J. Brown (1979), 'Aquinas' Doctrine of Slavery in Relation to Thomistic Teaching on Natural Law', *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association* 53, tt. 173–81.

²⁷ Gellir canfod syniadau Awstin o Hippo yn *De Civitate Dei* 19.15.

ffordd o achub carcharorion rhyfel) i'w cael yng nghyfraith y Cymry. Eto ni fu Duns Scotus erioed yng Nghymru, a dechreuodd weithio ar y gwaith hwn nifer o flynyddoedd wedi i Edward I gwtogi ar y defnydd o'r gyfraith yn yr ardaloedd lle'r oedd caethwasiaeth yn dal i fodoli. Gan y gwyddom fod yr hyn a oroesodd o gyfreithiau'r Hen Ogledd mor debyg i gyfraith y Cymry, yr unig esboniad sy'n gwneud synnwyr yma yw bod Scotus yn awyddus i drafod caethwasiaeth oherwydd ei bodolaeth yng nghyfreithiau'r Hen Ogledd hyd nes i Edward I ddinistrio'r dystiolaeth am y cyfreithiau hynny. Nid yw'r honiad hwn yn groes i farn Allan B. Wolter OFM ynghylch cymhelliad Scotus dros ysgrifennu, ond yn hytrach mae'n ei ategu. Dywed fod yr Eglwys ganoloesol yn ymosod ar gaethwasiaeth 'barasitaidd', h.y. lle y byddai'r meistri yn ymelwa ar lafur caethweision er eu budd preifat eu hunain, a gwnaeth hyn drwy amddiffyn hawl caethweision i briodi heb gydsyniad eu meistri na'u perchenogion.²⁸ Y broblem gyda dehongliad Wolter o drafodaeth Scotus yma yw nad yw'n ceisio darganfod pam y dewisodd Scotus fynd ymhellach na Bonaventura a gwadu syniadau Tomos o Acwin ac Awstin ynghylch tarddiad caethwasiaeth. Canlyniad ymholiad Duns Scotus yw ei fod yn y bôn yn gwadu bod caethwasiaeth wedi tarddu o'r gyfraith naturiol ac felly o'r gyfraith ddwyfol. Dyma'r sail gryfaf dros danseilio caethwasiaeth. Gellir casglu felly fod Duns Scotus wedi mynd ati i feirniadu caethwasiaeth ar sail y gyfraith naturiol am ei fod am gynnig diwygiad i gyfreithiau'r Hen Ogledd, oedd bellach yn bodoli ar gof yn unig. Efallai iddo wneud hynny yn y gobaith o berswadio arweinwyr cenedlaetholgar yr Alban i atgyfodi'r cyfreithiau hyn rywsut yn y dyfodol wedi i'r Alban gael ei rhyddhau o hualau Lloegr.

Tarddiad etifeddiaeth a llywodraeth gyfiawn

A yw ymdriniaeth Duns Scotus ag etifeddu a rhannu tir hefyd yn adlewyrchu cyfreithiau'r Cymry ac felly gyfreithiau'r Hen Ogledd? Er mwyn ateb y cwestiwn hwn, rhaid edrych ar y gyfatebiaeth sydd rhwng moeseg Scotus ar gontractau tir ac eiddo a ffynonellau'r gyfraith Rufeinig a ddefnyddir ganddo, gan gymharu hyn â chyfraith y Cymry. Byddai cyfreithiau'r Cymry, fel gweithiau'r rhai fu'n llunio'r gyfraith Rufeinig, yn trafod sut y caed gafael ar eiddo. Gwna Scotus hyn yn yr Erthygl Gyntaf, 'Tarddiad Hawliau Eiddo Penodol', o'r *Ordinatio IV, distinctio 15, quaestio 2*: 'A ddylai lleidr edifar ddychwelyd eiddo?'²⁹ Mae Scotus yn dangos bod yna chwe chanlyniad, sef chwe egwyddor ar sail Erthygl Un, fel a ganlyn:

Conclusio 1: De primo ... erant omnia communia.

Canlyniad Un: Yn y dechreuad ... yr oedd popeth yn gyffredin.

Conclusio 2: Post lapsum dominium privatum licitum est.

Canlyniad Dau: Wedi'r Cwmp, caniatawyd eiddo preifat.

Yn y cyswllt hwn, mae Scotus yn beirniadu Nimrod, adeiladwr Tŵr Babel yn ôl Genesis 10–11, gan gymeradwyo ail lyfr *Gwleidyddiaeth* Aristoteles o'i gymharu â dymuniadau Socrates oherwydd bod ei gyngor yn fwy addas ar gyfer llunio a chadw cymdeithas wleidyddol mewn byd syrthiedig.

²⁸ Wolter, *Duns Scotus on the Will and Morality*, t. 116.

²⁹ Cyfieithiadau gennyf i yw'r testunau canlynol o destun beirniadol Lladin Allan B. Wolter OFM yn Allan B. Wolter OFM (2001), *John Duns Scotus' Political and Economic Philosophy: Latin Text and English Translation* (St. Bonaventure, New York: Franciscan Institute), tt. 24–84.

Conclusio 3: *Dominium Privatum per legem positivam.*

Canlyniad Tri: Seilir hawliau eiddo ar gyfraith bositif.

Felly, nid ar y gyfraith naturiol na'r gyfraith ddwyfol y seilir hawliau eiddo. *Institutiones Justinian* yw ffynhonnell Scotus yma.

Conclusio 4: *Lex Positiva Requirit Auctoritatem.*

Canlyniad Pedwar: Mae ar gyfraith bositif angen awdurdod.

Pwyll (*prudencia*) – ffynhonnell y rhinweddau, yn ôl Scotus – sy'n galluogi pobl i ddirnad a yw cyfreithiau'n gyfiawn, ond mae angen awdurdod cyfiawn i'w gweithredu.³⁰

Conclusio 5: *De Auctoritate Politica.*

Canlyniad Pump: Tarddiad awdurdod gwleidyddol.

Y gyfraith naturiol yw ffynhonnell Scotus yma; ceir dwy ffynhonnell o awdurdod: y tadau ar y naill law, a'r gymuned wleidyddol yn ethol arweinydd neu arweinwyr ar y llaw arall.

Conclusio 6: *De Auctoritate Politica.*

Canlyniad Chwech: Ynghylch awdurdod gwleidyddol.

Yr enghraifft gynharaf o rannu perchenogaeth, h.y. eiddo, yn gyfiawn yw Noa'n rhannu'r ddaear rhwng ei dri mab, ac yna Abraham yn rhoi ei ddewis i Lot. Drwy bwysu ar yr enghreifftiau hyn o hanes y ddynolryw yn ôl y Beibl, mae Scotus yn rhoi awdurdod tadol yn gyntaf, ac felly yn gosod etifeddu tir, a rhannu tir yn gyfartal rhwng y meibion, yn gyntaf fel cynsail i genhedloedd. Sylwer ar y gyfatebiaeth â'r testun canlynol o lawysgrif Lladin A o gyfraith Hywel, o dan y pennawd '*De divisione terrarum*' (Ynghylch rhannu tiroedd):³¹

Tribus vicibus debet terra dividi: primo inter fratres; secundo, inter consobrinos; tercio, inter filios consobrinorum. Sed ultra de iure non dividatur.

Dylai tir gael ei rannu mewn tair ffordd: yn gyntaf rhwng brodyr; yn ail, rhwng cefndryd; yn drydydd, rhwng meibion cefndryd. Ond na ranner (tir) ymhellach na hyn drwy'r gyfraith.

Yn ddiweddar, mynegodd ysgolheigion Albanaidd fel Alexander Broadie a John Watts y farn fod syniadau Duns Scotus yma yn beirniadu Edward I fel rhaglun o Nimrod (ac felly'n dehongli imperialaeth Lloegr fel imperialaeth Babel), ac iddynt gael eu defnyddio yn sail athronyddol ar gyfer Datganiad Arbroath yn 1320, oedd o blaid Robert Bruce.³² Mae eu

³⁰ Sylwer bod hon yn enghraifft o'r modd yr arloesodd Scotus yn ei foeseg, drwy newid trefn y rhinweddau, a hefyd drwy osod yr ewyllys mewn safle awdurdodol, drwy gysniad awdurdod, sylwer, dros ei foeseg. Yr enw ar y ffurf hon ar foeseg yw ewyllysiaeth (*voluntarism*), ac fe feirniadwyd Scotus gan Domistiaid lu am hyn, ond fe'i hamddiffynnwyd wrth gwrs gan nifer, yn cynnwys rhai Protestaniaid. Ceir eglurhad defnyddiol o'i waith ar y rhinweddau yn Bonnie Kent, 'Rethinking Moral Dispositions: Scotus on the Virtues', yn Thomas Williams (ed.) (2002), *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (Cambridge: Cambridge University Press), tt. 352–76.

³¹ H. D. Emanuel (1967), *The Latin Texts of the Welsh Laws* (Cardiff: University of Wales Press), tt. 132ff.

³² Broadie, *A History of Scottish Philosophy*, tt. 25–33; John Watts (2011), *A Tender Watering: Franciscans in Scotland from the 13th to the 21st century* (Canterbury: Franciscan International Study Centre).

honiad yn sicr yn gredadwy o ran y syniadau gwleidyddol ynghylch sofraniaeth, contract a disodli teyrn gormesol. Serch hynny, mae yna broblem, sef ei bod yn llawer mwy tebygol fod fersiwn y Datganiad o hanes yr Alban yn seiliedig ar syniadau milwriaethus Urdd Sant Bened, neu un o'r urddau a geisiodd ddiwygio'r urdd honno, na rhai Urdd Sant Ffransis. (Perthynai Abaty Arbroath i Urdd y Tironensiaid.) Ymfalchïa'r Datganiad yn yr honiad i'r Sgotiaid orchfygu'r Brythoniaid a'r Pictiaid. Nid yw amddiffyniad Duns Scotus o hawl perchennog gwreiddiol tir i'w dderbyn yn ôl gan y sawl a'i cipiodd oddi arno yn gydnaws â'r hyn a geir yma. Yn hytrach, dylid ei ddarllen fel beirniadaeth o'r math hwn o agwedd. Gwyddom fod yna ymryson rhwng y gwahanol garfanau ieithyddol ac ethnig yn yr Alban bryd hynny ynghylch pwy ddylai fod yn nawddsant cenedlaethol. Disodlwyd Sant Kentigern y Brythoniaid a Colum Cille'r Gaeliaid gan Sant Andreas, dewis y Pictiaid a'r Sgotiaid, ar sail y chwedl fod Andreas, disgybl Iesu Grist, wedi dod i'r Alban. Esgob St Andrews fu'n gyfrifol am hyn ac am Ddatganiad Arbroath.³³

Yn Erthygl Dau, paragraff A, trafodir 'Trosglwyddo Eiddo drwy Awdurdod Cyhoeddus', lle y dadleua Scotus fel hyn:

luste potest illud a legislatore statui quod est necessarium ad pacificam conversationem subditorum; sed dominium rei neglectae, sicut negligitur in praescriptione et usucapione, transferri in occupantem ... essent lites immortales. ... secunda ratio, quia legislator potest ... punire transgredientem, cuius transgressio vergit in detrimentem reipublicae. ... sed negligens rem suam ... transgreditur ... quia in impedimentum pacis; ergo iuste potest lex, sicut rem illam neglectam applicare fisco, ita ad pacem maiorem transferre eam in illum qui tanto tempore occupavit, tanquam in ministrum legis.

Yn gyntaf, mae'n gyfiawn i lywodraethwr sefydlu'r hyn sy'n angenrheidiol ar gyfer cyd-fyw yn heddychlon. Rhaid trosglwyddo perchenogaeth eiddo a adawyd neu a esgeuluswyd drwy bresgripsiwn a pherchenogaeth a gafwyd drwy ddefnydd, neu bydd achosion cyfreithiol diddiwedd. ... Yn ail, gall llywodraethwr gosbi troseddwr sy'n euog o drosedd sy'n niweidio'r wladwriaeth. ... Mae esgeuluso eiddo yn rhwystr i heddwch. Gall cyfraith fod yn gyfiawn os yw'n cosbi hyn drwy ddirwy lle y rhoddir fel dirwy yr eiddo a esgeuluswyd, fel y trosglwyddir yr eiddo, er mwyn heddwch ehangach, i'r sawl a fu'n trigo ynddo am hyn a hyn o amser, fel gweinyddwr y gyfraith.

Fy marn i yw mai sefyllfa'r Alban sydd gan Scotus mewn golwg yma; roedd y wlad heb frenin yn dilyn ymddiorseddiad John Balliol yn 1296 ar ôl iddo gael ei drechu gan Edward I a'i garcharu, ac iddo dychwelyd i fyw ar ystad y teulu yn Ffrainc, heb ymdrechu i ymladd dros yr Alban na cheisio adennill ei thir. Y ddadl felly fyddai i John Balliol esgeuluso'r Alban fel ei eiddo, ac y dylid trosglwyddo'r tir i gynrychiolwyr y werin a drigai yn yr Alban.

³³ Ursula Hall (2006), *The Cross of Saint Andrew* (Edinburgh: Birlinn).

Pwnc Erthygl Pedwar yw 'Y Ddyletswydd i Adfer Eiddo':

Quod sicut auferre alienum est mortale peccatum contra praeceptum
divinum negativum: "Non furtum facies," ita et tenere alienum.

Fel y mae dwyn oddi ar un arall yn bechod marwol yn erbyn y gwaharddiad
dwyfol 'Na ladrata', felly y mae hefyd yn bechadurus i gadw'r hyn sy'n
eiddo iddo.

Gofynna wedyn pwy ddylai adfer eiddo i'w berchennog gwreiddiol. Dyfynna Scotus
bennill yn rhestru naw eitem sy'n cyfateb i restr Tomos o Acwin a'r llyfrau penyd o
ddechrau'r drydedd ganrif ar ddeg. Mae'n debyg iawn i'r 'Naw Affaith Lladrad' o
gyfraith Hywel, sef y naw ffordd y gallai rhywun gynorthwyo lladrad, ac y dylid eu cosbi.³⁴

lussio, concilium, consensus, palpo, recursus.

Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Gorchymyn, cyngor, cydsyniad, gorfodi, cysuro.

Cymryd rhan, cadw'n dawel, peidio atal, peidio adrodd.

Er i Tomos ddadlau nad oedd angen i'r sawl a gynorthwyai ladrad adfer eiddo i'r
perchennog bob amser, nid oedd Scotus am ganiatáu eithriad o'r fath. O fewn
cwestiwn am benyd y lleolodd Scotus ei drafodaeth, tra lleolodd Tomos y mater o
fewn cwestiwn mwy damcaniaethol ar natur cyfiawnder. Sylwer hefyd fod Scotus wedi
gosod trafodaeth am darddiad hawliau perchennogaeth o flaen ei drafodaeth ei hun.
Fel yn achos caethwasiaeth, defnyddia Scotus drafodaeth ynghylch tarddiad hawliau
perchennogaeth i feirniadu barn Tomos o Acwin. Barn Scotus yw y dylai pob un fel rhan o'r
grŵp adfer yr eiddo. Gallai hyn olygu felly taw cyfrifoldeb holl filwyr Edward I fyddai rhoi'r
tiroedd a oresgynnwyd ganddynt yn ne'r Alban yn ôl i bobl yr Alban.

Meibion Noa a Hanes Traddodiadol Ynys Prydain

Gellir dadlau bod Scotus wedi cymathu'r arddull Gymreig a Brythonig o gategoreiddio
mewn trioedd drwy bwysleisio bod tir wedi cael ei rannu rhwng tri mab Noa a'u
disgynyddion. Drwy gyflwyno trafodaeth ar raniad y byd rhwng meibion Noa yn ei
Ordinatio, roedd Scotus yn arloesol fel diwinydd ac athronydd sgolastig. Wrth wneud hyn
ni ddilynai unrhyw elfen o esboniadau cynharach ar y *Sententiae*.

Yr un pryd awgryma ei ddefnydd o hanes meibion Noa fod Scotus yn ochri gyda hanes
traddodiadol Ynys Prydain, sef y traddodiad Cymreig am hanes Prydain, sydd hefyd
yn ymwneud â'r Hen Ogledd, yn hytrach na'r fersiwn 'Sgotaidd' o hanes tarddiad y
Gaeliaid o lwerddon a thu hwnt. Rhaid craffu'n fanylach felly ar y fersiynau gwahanol
o hanes traddodiadol Ynys Prydain, a gofyn pa rai fyddai wedi ennill eu plwyf yn yr
Hen Ogledd, ac efallai wedi aros ar gof y rhai yn yr hen ardaloedd hynny a barhaodd
i'w gweld eu hunain fel 'Brytaniaid' (chwedl Dafydd Glyn Jones) neu 'Gymry'.³⁵ Nid

³⁴ Tomos o Acwin, *Summa Theologiae* II-II, q. 62, a. 7; Emanuel, *The Latin Texts of the Welsh Laws*, t. 123.

³⁵ Dafydd Glyn Jones, 'Gwlad y Brutiau' a 'Cyfrinach Ynys Brydain' yn Dafydd Glyn Jones (gol.) (2001), *Agoriad yr Oes* (Tal-y-bont: Y Lolfa), ff. 67-92, 93-110.

fersiwn Sieffre o Fynwy fyddai Scotus wedi ei arddel, er taw dyma'r diweddaraf erbyn ei oes ef.³⁶ Mae amryw resymau am hyn. Yn gyntaf, ni roddir llawer o sylw i'r Alban yn yr *Historia Regum Britanniae* wedi marwolaeth Albanactus fab Brutus, brenin cynharaf yr Alban yn hanes Sieffre. Yn ail, nid yw Sieffre'n gwneud yn fawr o gysylltiad achyddol Brutus o Gaerdroea â meibion Noa, ond maent hwythau'n bwysig i Duns Scotus. Gwyddom yn dda taw un o gymhellion Sieffre wrth ysgrifennu'r *Historia Regum Britanniae* oedd llunio hanes fyddai'n gyfrwng ar gyfer rhyw fath o agwedd 'Brydeinig' neu 'Frytanaid', yn ategu'r hen syniad o frenin y Cymry yn talu gwrogaeth i frenin Lloegr fel brenin Prydain yn teyrnasu o Lundain. Byddai hyn wedi gwneud synnwyr ymarferol i gynulleidfa Gymreig, ond ni fyddai wedi gwneud synnwyr i gynulleidfa Albanaidd gan i'r Alban fod yn unedig yn wleidyddol fel gwlad annibynnol ers dechrau teyrnasiad Cináed MacAilpín yn 843. Ymhellach, yr Aeleg oedd cyfrwng yr undod gwleidyddol hwn, nid yr Hen Gymraeg neu'r Gymbreg, a ddisodlwyd yn raddol gan frenhinoedd yr Alban wedi hyn.³⁷ Mae'n rhaid felly fod Duns Scotus yn edrych tuag at haen arall, fwy hynafol, o'r hanes traddodiadol na gwaith Sieffre o Fynwy. Rhaid edrych at yr *Historia Brittonum* a *Thrioedd Ynys Prydein*, sy'n mynd â ni at ddiwedd y mileniwm cyntaf, yn achos y cyntaf i'r flwyddyn 830 ar yr hwyr, cyn uno'r Alban a threchu brenhinoedd yr Hen Ogledd. Mae'r *Historia Brittonum*, yn wahanol i'r *Thrioedd*, yn cysylltu achau'r Brythoniaid ag achyddiaeth meibion Noa.³⁸ Os yw Duns Scotus yn cysylltu ag achyddiaeth draddodiadol drwy sôn am rannu tir rhwng tri mab Noa fel enghraifft o gyfiawnder mewn deddfau eiddo, gyda'r traddodiad a amlygir yn yr *Historia Brittonum* y mae'n debygol o wneud hyn. Dylem hefyd gofio bod nifer o gyfeiriadau at yr Hen Ogledd yng nghasgliad *Thrioedd Ynys Prydein*, ac mae hyn, ynghyd â'r cysylltiadau eraill rhwng yr Hen Ogledd a Chymru fel y seintiau megis Cyndeyrn Garthwys (Kentigern neu Mungo, nawddsant Glasgow) yn ogystal â'r brenhinoedd cynnar, yn awgrymu y byddai Scotus wedi bod yn gyfarwydd â'r dull o osod gwybodaeth mewn trioedd o'i fro enedigol.³⁹

Rhyfeloedd oedd y rheswm pam y daeth bro enedigol Duns Scotus yn gyntaf o dan reolaeth yr Eingl, yna'r Llychlynwyr, yna'r Gaeliaid, a mynd yn ôl ac ymlaen rhwng yr Albanwyr a'r Normaniaid. Felly, pan ddywed Duns Scotus fod y bobl sy'n byw ar dir penodol yn meddu ar yr hawl i benderfynu ynghylch y sawl sy'n eu llywodraethu, ac yn sôn am contract fel sail ar gyfer hyn, mae'n bosib ei ddarllen fel un sy'n beirniadu nid yn unig Edward I ond pob un o'r brenhinoedd a ddaeth i rym yn yr ardal drwy drais. Byddai hynny yn arwain yn ôl at Ida, brenin Eingl cyntaf Brynaich, a ddaeth i rym yn 547. Mae hyn yn amlwg oherwydd mai teyrnasiad Ida a osododd y sylfeini ar gyfer ymdrechion y brenhinoedd Eingl-Normanaidd ar ôl 1066 i gipio'r tir a'i hawlio i goron Lloegr.

³⁶ Karen Jankulak (2010), *Geoffrey of Monmouth. Writers of Wales* (Cardiff: University of Wales Press).

³⁷ Ceir ymchwil manwl iawn i hanes tranc y Gymbreg yn Dauvit Broun (Autumn 2004), 'The Welsh identity of the kingdom of Strathclyde, c. 900–1200', *Innes Review*, 55(2), ff. 111–80. Anghytunaf ei bod yn farw erbyn diwedd y ddeuddegfed ganrif; gall ieithoedd brodorol barhau am dros ganrif ar ôl colli eu statws (roedd Ystrad Clud wedi darhod erbyn diwedd yr unfed ganrif ar ddeg). Rhaid gwneud astudiaeth gymharol i weld a yw'n bosib i'r Gymbreg fod wedi parhau tan adeg Duns Scotus.

³⁸ Amrywia'r achyddiaeth rhwng y gwahanol lawysgrifau.

³⁹ Gweler Rachel Bromwich (2006), *Thrioedd Ynys Prydein* (Cardiff: University of Wales Press).

Diben priodas

Daw'r sôn am achyddiaeth draddodiadol yn naturiol â ni at ymdriniaeth Duns Scotus â diben briodas. Soniais uchod fod moeseg Scotus yn ddadleuol i nifer oherwydd ei fod yn tueddu at ewyllysiaeth. Canfyddir hyn yn ei drafodaeth o briodas yn yr *Ordinatio*.⁴⁰ Gofynna a fu erioed yn gyfreithlon i ddyn gael dwy wraig, ac a ganiateid ysgariad erioed o dan gyfraith Moses. Darlunia'r rhain achosion lle yr ymddengys i Dduw hepgor dyletswydd Israel rhag dilyn y ddwy eitem o'r gyfraith naturiol a amlygwyd yn ail dabl y Deg Gorchymyn, sef y gwaharddiad ar amlwreica ac ysgariad. Pam y canolbwyntiodd Scotus ar y problemau hyn?

I ddechrau, dadleua Scotus fod Iesu Grist wedi adfer priodas (Mathew 19) a hefyd taw Duw fel rhoddwr y gyfraith a sefydlodd briodas, fel y dysgodd Iesu wrth gyfeirio yn ôl at Genesis 1 a 2. Mae Scotus yn ateb y cwestiwn 'Beth yw diben priodas?' drwy ddyfynnu o'r Beibl. Dim ond dau ddiben a wêl yn cael eu mynegi'n ddigamsyniol yno, sef cenhedlu ac addysgu plant, ac osgoi anfoesoldeb (h.y. anniweirdeb). Dyfynna'r rhain wrth ofyn pam y caniatwyd dwy wraig i rai o'r patriarchiaid yn Israel a pham y caniatwyd ysgariad yn Israel. Rhennir y drafodaeth rhwng dwy Erthygl. Yn y gyntaf, gofynnir 'Beth yr ymofyn cyfiawnder cymudol (*commutative justice*) o'r contract priodasol?' Gwahaniaetha rhwng cenhedlu plant, oedd yn ddiben priodas ers y creu, ac osgoi pechod rhywiol, a ddaeth yn ddiben oherwydd y Cwyp. (Cawn gipolwg yma ar ffurf uwchgwympedyddol diwinyddiaeth Scotus, rhywbeth a ganfyddir yn llawer mwy eglur wrth astudio'i Gristoleg.)

Teitl yr Ail Erthygl yw 'Sut y cedwir cyfiawnder os caniateir dwy wraig?' Ateb Scotus yw y gallai Duw hepgor cyfraith er mwyn cyflawni daioni oni ellid gwneud hynny drwy gadw'r gyfraith. Gan gyfeirio at hanes Abraham a'r patriarchiaid eraill, dadleua Scotus y bu adeg pan yr oedd angen lluosogi niferoedd pobl, naill ai yn gyffredinol neu gynyddu nifer y rhai a addolai Duw. Y rheswm a roddodd am hyn oedd bod cyn lleied o bobl yn addoli Duw nes bod angen iddynt genhedlu cynifer o epil ag y gallent, oherwydd dim ond drwyddynt hwy y byddai ffydd ac addoliad yn parhau i fodoli. Ar adegau felly, dyfarna Scotus, byddai Duw yn caniatáu hepgor y gyfraith er mwyn caniatáu amlwreica. Aiff yn ei flaen i ddadlau y deuai amlwreica yn gyfreithlon y pryd hwnnw pe digwyddai i liaws o ddynion farw drwy ryfel, y cledd neu bla, ac y byddai liaws o fenywod yn fyw. Sylwer bod Scotus yma'n adeiladu ei ddadl dros ganiatáu neu esgusodi amlwreica ar sail 'rheswm cywir', gan ychwanegu, 'y cwbl fyddai ei angen er mwyn cael cyfiawnder cyflawn fyddai cymeradwyaeth ddwyfol, fyddai efallai'n digwydd yr adeg honno a'i datguddio mewn modd arbennig i'r Eglwys'. Mae hyn yn arwyddocaol dros ben – fod Scotus yn gobeithio, mewn ffordd sydd braidd yn naif, y byddai'r Eglwys yn ochri gyda'i ddadleuon 'rhesymol' dros ganiatáu amlwreica mewn sefyllfaoedd argyfyngus – gan ei fod yn datgelu taw rhesymu ar sail syniad sydd eisoes yn bodoli y mae mewn gwirionedd, syniad sy'n codi oherwydd angen ymarferol.

Yr un pryd, nid yw Scotus yn gwreiddio amlwreica yn y natur ddynol, oherwydd mae'n gwahaniaethu'n glir rhwng cyflwr y ddynolryw cyn y Cwyp, pan oedd Adda ac Efa yn meddu ar ddoniau goruwchaniadol er eu bod yn fodau naturiol, a chyflwr y ddynolryw

⁴⁰ Wolter, *Duns Scotus on the Will and Morality*, tt. 325–30.

ers y Cwypm. Trefniant at ddibenion demograffig yn unig yw amlwreica i Scotus. Mae'n bwysig sylwi hefyd ei fod yn ymestyn ei gyflawnhad achlysurol o amlwreica o'r angen am nifer fawr o blant i bobl dduwiol i gynnwys yr angen cyffredinol am nifer fawr o blant. Golyga hyn y gall gynnwys angen cenedl i gynyddu ei phoblogaeth.

Pam y byddai Scotus wedi ymdrin mor benodol â phroblem amlwreica? Mae'n rhaid bod hyn oherwydd bod ffurf answyddogol arno wedi ei ganiatáu yng nghyfreithiau'r Hen Ogledd fel yng nghyfraith y Cymry (a hefyd y Llydawyr) yn sgil y ffaith fod eiddo yn cael ei rannu rhwng meibion cyfreithlon ac anghyfreithlon, fel y trafodwyd uchod. Byddai Scotus wedi dysgu oddi wrth Johannes Wallensis ac eraill fod eglwyswyr Lloegr, John Peckham yn bennaf, wedi ymosod ar gyfraith y Cymry oherwydd hyn. Drwy wreiddio caniatâd, neu o leiaf reswm dros amlwreica yn yr ewyllys ddwyfol ar un llaw ac mewn rhesymu demograffig ar y llaw arall, mae'n bosib ei fod am wrthwynebu'r duedd ymhlith Ffransisiaid a gytunai â Peckham fod cyfraith y Cymry, ac yn sgil hynny gyfreithiau'r Hen Ogledd hefyd, yn 'Satanaid' oherwydd eu bod mewn gwirionedd yn caniatáu amlwreica answyddogol ac anghyfreithlon. Yn ogystal, fel y dywedwyd uchod, nid oedd cyfraith gwlad sefydlog yn bodoli yn ardal Duns ers dwy ganrif bron, ac mae'n bosib i'r cyrchoedd cyson gan fyddinoedd yr Eingl-Normanïaid drwy'r ardal tua Chaeredin ladd nifer fawr o ddynion brodorol, gan godi cwestiwn dyfodol demograffig yr ardal a'r Alban, ym meddwl Scotus.

Damcaniaeth sofraniaeth werinol

Mae rhai wedi dadlau bod damcaniaethau Cristnogol ynghylch sofraniaeth werinol – hynny yw, bod awdurdod gwleidyddol yn tarddu o Dduw ac yn cael ei draddodi i'r werin yn hytrach nag i'r brenin – yn deillio o waith Duns Scotus.⁴¹ Yn sicr, gellir canfod awgrym o hyn yn ei waith a ddehonglwyd uchod.⁴² O ran y dull o ddadlau pa un a ddylid dychwelyd eiddo ai peidio, sef tir yn yr achos hwn, mae lle i gredu i Duns Scotus gael ei ddylanwadu i raddau gan Ffransisiaid cynharach, yn cynnwys Johannes Wallensis a hefyd Alexander o Hales. Ailenwyd Hales, pentref yn Swydd Amwythig, yn Halesowen ar droad y drydedd ganrif ar ddeg, pan oedd Alexander yn fachgen, oherwydd iddi gael ei rheoli gan Dafydd ab Owain Gwynedd a'i fab Owain am rai blynyddoedd.⁴³ Cyfrannodd Alexander at ddatblygu athrawiaeth rhyfel cyfiawn, gan ddadlau y dylai buddiannau rhanadwy, fel tir, gael eu dychwelyd i'w perchenogion gwreiddiol.⁴⁴ Byddai hyn yn hwb amlwg i'r achos Cymreig yn erbyn yr Eingl-Normanïaid, wedi ei gyplysu â'r caniatâd a roddodd Alexander dros ryfela cyfiawn ar sail amddiffyn cartref ac etifeddiaeth deuluol.

⁴¹ Allan B. Wolter OFM (1989), *The Political and Economic Philosophy of John Duns Scotus* (St. Bonaventure, New York: Franciscan Institute Publications); Alexander Broadie (2007), *A History of Scottish Philosophy* (Edinburgh: Edinburgh University Press), ff. 25–33.

⁴² John Duns Scotus, *Commentary on the Sentences, Book IV, distinctio 15, quaestio 2*, yn Wolter, *The Political and Economic Philosophy of John Duns Scotus*.

⁴³ Am ddylanwad tebygol Johannes Wallensis ar Duns Scotus, gweler Annabel S. Brett (2003), *Liberty, Right and Nature: Individual Rights in Later Scholastic Thought* (Cambridge: Cambridge University Press), ff. 30–31, tn. 60. Am hanes Halesowen o dan Dafydd ab Owain Gwynedd a'i fab, gweler Syr John Edward Lloyd, 'Dafydd ab Owain Gwynedd', *Y Bywgraffiadur Cymreig arlein* <http://yba.llgc.org.uk/cy/c-DAFY-ABO-1203.html> (Cyrchwyd: 28 Chwefror 2016).

⁴⁴ Frederick H. Russell (1977), *The Just War in the Middle Ages* (Cambridge: Cambridge University Press).

Yn eu llyfr *The Scottish Invention of America, Democracy and Human Rights*, honna Alexander Leslie Klieforth a Robert John Munro taw John Duns Scotus oedd yn gyfrifol am lunio'r syniad o gydsyniad y bobl a lywodraethir (*the consent of the governed*), a ddylanwadodd ar Ddatganiad Arbroath a rhyfel annibyniaeth yr Unol Daleithiau.⁴⁵ Mewn gwirionedd, arddelwyd y syniad gan Johannes Wallensis yn ei draethawd gwleidyddol, y *Communiloquium*, tua 1270. Mae'n dadlau dros ddamcaniaeth o gontract rhwng yr Eglwys, y brenin a'r werin.⁴⁶ Roedd cydnabyddiaeth yr Eglwys o'r brenin yn angenrheidiol i ddechrau. Roedd angen i'r brenin gwblhau tasgau arbennig mewn modd arbennig er mwyn i'r sefyllfa hon barhau, neu ystyrid ef yn ormeswr. Gwyddom na ffafriai Johannes Wallensis frenhiniaeth etifeddol, ond yn hytrach argymhellai'r arfer a gofnodwyd gan Solinus am drigolion ynys hanesyddol – Ynys Prydain yn amlwg – lle yr etholai'r trigolion eu brenhinoedd.⁴⁷

Defnydd Scotus o'r Beibl wrth lunio moeseg y gyfraith naturiol

Yr hanes ym mhenodau cynnar Genesis yw sail moeseg Duns Scotus yma – y cyfiawnhad pennaf o blaid y gyfraith naturiol. Ffordd yw hon o ddweud taw ewyllys Duw a ganfyddir yma gan Scotus, eithr nid bob amser ar ffurf ramadegol gorchymyn dwyfol nac ar ffurf athronyddol egwyddor teleolegol. Cofiw'n er hynny fod testun Genesis yn dangos Duw yn gorchymyn Noa a'i feibion: 'Byddwch ffrwythlon ac amlhewch' (Genesis 9: 1), mewn adlais o'i orchymyn i Adda ac Efa yn Genesis 1.

Yng ngoleuni hyn oll, rhaid gofyn a oes yna batrwm o esboniad Beiblaidd yn bodoli fel asgwrn cefn i foeseg Duns Scotus? Am bob pwnc moesol ymarferol, diriaethol, mae Duns Scotus yn troi at Genesis a llyfrau eraill o'r Hen Destament cyn troi at yr Efengylau. Yn hyn o beth, nid yw gwaith Scotus yn wreiddiol, ond yn hytrach yn dilyn patrwm diwinyddion eraill. Eto, gwelsom sut y defnyddiai'r Hen Destament yn benodol er mwyn mynd ymhellach na'i ragflaenwyr ac er mwyn beirniadu Tomos o Acwin, a hynny drwy ddadlau bod modd canfod y gyfraith naturiol, ac felly'r gyfraith ddwyfol, mewn rhai arferion. Mae hyn yn eithriadol o bwysig gan ei fod yn awgrymu bod Duns Scotus yn defnyddio dulliau sgolastig er mwyn llunio disgwrs gynhwysfawr, gyda rhai elfennau beirniadol, er mwyn amddiffyn cyfreithiau'r Hen Ogledd fel rhai a adlewyrchai'r gyfraith naturiol; hefyd, yn achos caethwasiaeth er enghraifft, gellid eu diwygio yng ngoleuni'r gyfraith naturiol, yn yr achos hwn fel y'u hamlygid yn y gyfraith ganon. Yn hyn o beth, o safbwynt 'Cymreig' yr Hen Ogledd mae yna wedd geidwadol, yng ngwir ystyr ieithyddol y gair, i foeseg Duns Scotus. Try hyn ar ei ben y cyhuddiad parhaus yn erbyn Scotus gan Domistiaid o bob lliw dros y canrifoedd ei fod yn arloeswr moesegol oedd yn achosi cythrwfl ac yn tarfu ar fydolwg harmonig Tomos o Acwin ac felly ar binacl llwyddiant deallusol a chymdeithasol yr Eglwys ganoloesol.

Gwyddom fod yr Hen Destament yn ffynhonnell ddiwinyddol allweddol i'r Celtiaid Brythonig, h.y. pobl Cymru, Cernyw, Llydaw a'r Hen Ogledd, ac yr arferent gymryd

⁴⁵ Alexander Leslie Klieforth & Robert John Munro (2004), *The Scottish Invention of America, Democracy and Human Rights* (Washington, D.C.: University Press of America).

⁴⁶ Jenny Swanson (1989), *John of Wales: A Study of the Works and Ideas of a Thirteenth-Century Friar* (Cambridge: Cambridge University Press), t. 84, yn trafod rhan gyntaf y *Communiloquium*.

⁴⁷ Yr awdur Rhufeinig Gaius Julius Solinus oedd ffynhonell Johannes Wallensis am hyn; Solinus, *Collectanea* 22. Johannes Wallensis, *Breviloquium*. 1.6.

enwau Hebraeg er mwyn dynodi argyhoeddiad Cristnogol pendant.⁴⁸ Dangosodd David Howlett fod awduron Lladin y gwledydd Celtaidd rhwng y bumed ganrif a'r ddeuddegfed ganrif wedi datblygu 'arddlull Feiblaidd', sef dynwared arddlull ieithyddol, mydryddiaeth a phatrymau arithmetig Hebraeg a Groeg y Beibl, drwy ddilyn cyfieithiad Jerôm ohonynt.⁴⁹ Dylid pwysleisio bod Scotus, fel aelod o Urdd Sant Ffransis, yn llai parod nag aelodau Urdd Sant Dominic fel Tomos o Acwin i ddefnyddio syniadau Aristoteles yn sail i'w waith ei hun.⁵⁰ Yr Hen Destament sydd flaenaf yn nefnydd Scotus o ffynonellau er gosod sail hanesyddol ac ontolegol i'w foeseg.

Casgliad

Dadleuwyd yma fod triniaeth Duns Scotus o dri phwnc amlwg yn nhraddodiad y gyfraith naturiol Gristnogol, sef caethwasiaeth, etifeddiaeth a phriodas, yn arddangos dylanwad y cyfreithiau 'Cymreig' o'u hystyried yng nghyd-destun hanes yr Hen Ogledd, yr Alban a Chymru yn ystod teyrnasiad Edward I. Trafodaeth ar lywodraeth yw fframwaith ei ymdriniaeth â'r tri phwnc, ac fe amlyga syniadau Scotus am darddiad llywodraeth safbwynt tebyg i un Johannes Wallensis. Dangoswyd bod dull Scotus o foesoli gan bwysu ar lyfr Genesis a'r cysyniad o gyfraith naturiol, a'u cymathu â'i gilydd, yn ffordd o amddiffyn cyfreitheg 'Gymreig' neu Frythonig. O ganlyniad, gellir gwrthdroi'r ddelwedd o foeseg Duns Scotus a luniwyd gan feirniaid oedd yn dilyn Tomos o Acwin yn bennaf, ond a goleddwyd hefyd gan athronwyr anffyddiol eu hagwedd, o Scotus fel chwyldroadwr moesegol ac athronyddol a fu'n gyfrifol am chwalu'r harmoni deallusol y llwyddwyd i'w gyrraedd hyd hynny yn y traddodiad gorllewinol athronyddol a diwinyddol. Yn hytrach, gellid honni i Scotus ddadlau 'rhwng y llinellau', fel petai, o blaid cadw ac amddiffyn, mewn modd beirniadol, draddodiadau moesegol hynafol Brythonig a oedd dan fygythiad.

⁴⁸ John Reuben Davies (2012), 'Old Testament Personal Names among the Britons: their occurrence and significance before the twelfth century', *Viator* 43(1), tt. 175–92.

⁴⁹ David Howlett (1995), *The Celtic Latin Tradition of Biblical Style* (Dublin: Fourt Courts Press).

⁵⁰ Steven J. Livesey (1998), 'Biographical Database of Franciscan commentators on Aristotle and Peter Lombard's Sentences', *Franciscan Studies* 56, tt. 203–37.